

Каріков С.А.

д.і.н., доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, karikov.nuczu@gmail.com

Україна, м. Харків

**ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ КУРФЮРШЕСТВА
САКСОНСЬКОГО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТ.:
ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ ТА УПРАВЛІНСЬКА ПРАКТИКА**

У статті представлено характеристику розвитку німецьких земельних держав у конфесійну добу на прикладі курфюршества Саксонського. Автор зосереджує увагу на визначенні особливостей діяльності саксонських курфюрстів після Аугсбурзького релігійного миру 1555 р. Зазначено, що територіальні правителі та їх оточення у 50–80-х рр. XVI ст. зосередилися на вирішенні теоретичних та практичних проблем державного управління. Проаналізовано головні підходи курфюрста Августа I Саксонського і його радників до розв'язання адміністративних, економічних, релігійно-церковних питань. Зроблено висновок, що їх діяльність сприяла зміцненню земельної державності Саксонії в епоху раннього Нового часу.

Ключові слова: *Реформація, конфесіоналізація, Аугсбурзький релігійний мир, Саксонія, курфюрст Август I Саксонський, земельна держава, територіальний князь, конституція.*

Постановка проблеми. У сучасній історіографії становлення абсолютних монархій визначається як парадигма політичного розвитку Європи перехідної епохи від пізнього Середньовіччя до раннього Нового часу. При цьому дослідники справедливо відзначають багатоспрямованість еволюції середньовічної політичної організації на шляхах її руху до держави Нового часу, звертаючи увагу не тільки на перемогу централізаторських тенденцій над партикуляристськими принципами в природі політичної влади, на подолання поліцентризму, але і на зрілість суспільства, на його здатність до посилення

громадянської активності [1, с. 9]. Подібна різновекторність виявила себе, зокрема, у різноманітті варіантів розвитку європейського абсолютизму – від централізованих монархій (Англія, Франція, Іспанія) до численних територіальних князівств. Яскравий приклад розвитку регіонального абсолютизму зазначеної епохи – історія становлення інститутів земельної державності в Саксонії у другій половині XVI ст.

Мета роботи – визначити основні теоретичні засади та практичні вияви діяльності територіальних правителів Саксонії після укладання Аугсбурзького релігійного миру і визначити їх головні досягнення у розбудові земельної державності.

Виклад основного матеріалу. Укладання Аугсбурзького релігійного миру постало важливим рубежем не тільки в релігійному, але й у політичному розвитку Німеччини епохи раннього Нового часу. Вихід територіальних князів на позиції духовних лідерів у межах своїх володінь забезпечив зміцнення їх загального впливу на суспільство. Одним із найбільш могутніх правителів у німецьких землях у другій половині XVI ст. став саксонський курфюрст Август I (1553–1586).

У внутрішньополітичному житті Саксонії Август I постає авторитарним правителем, який дотримувався курсу на зміцнення територіальної влади. Зважаючи на це, варто зазначити: вже попередники Августа на курфюршеському престолі Саксонії, починаючи з Фрідріха Мудрого, активно запрошували на службу професійних юристів. Така політика сприяла створенню в курфюршестві Саксонському постійних, регулярно діючих центральних органів управління (князівської ради, головної казни, верховного суду) вже в першій половині XVI ст. Цей процес був характерною ознакою етапу централізації територіальної держави й оформлення інститутів управління [2, с. 117]. Тому, на нашу думку, оцінка політичного курсу курфюрстів Моріца й Августа як «форсованого утворення держави» [3, S. 207] дещо звужує зміст більш тривалого процесу модернізації структур управління курфюршества Саксонського доби раннього Нового часу.

Усвідомлення потреби упорядкування системи управління земельною державою характерне вже для «Політичного заповіту» Мельхіора фон Оссе (1506 – 1557) – радника курфюрста Августа. Твір Оссе, написаний за рік до його смерті, постав своєрідним державно-теоретичним меморандумом для правителя Саксонії [4, S. 18]. Зокрема, у «Політичному заповіті» наголошено на необхідності розпочати упорядкування законодавчої бази та структур територіальної адміністрації [5, S. 113–119]. Таким чином, твір Мельхіора фон Оссе засвідчував усвідомлення важливості правових засад формування курфюршества Саксонського як модернізованої земельної держави Нового часу.

Поради, які містилися у «Політичному заповіті», знайшли відгук у діяльності саксонського курфюрста протягом найближчих років його правління. Й. Брунінг обґрунтовано убачає прояв курсу Августа I на легітимацію влади правителя у великій кількості спеціальних мандатів, рескриптів, статутів, складених для регулювання головних сфер економічного і суспільно-політичного життя курфюршества Саксонського (гірничі статuti 1554, 1571, 1575 рр., монетний статут 1558 р.) [6, S. 116–117].

Розвиваючи принципи централізації управління, закладені його попередниками, курфюрст Август I у 1574 р. ініціював створення Таємної ради. Новостворена структура постала вищим колегіальним органом влади при територіальному правителі Саксонії. До складу Таємної ради ввійшли такі посадовці, як Лоренц Ліндеман, котрий перейняв обов'язки канцлера після усунення з цієї посади Георга Кракова, а також Ханс фон Бернштейн, який здійснював керівництво фінансовою сферою курфюршества Саксонського [7, S. 107].

Таким чином, Август I продовжував загальний політичний курс саксонських курфюрстів епохи раннього Нового часу, спрямований на формування земельної державності, поширюючи його на різні сфери суспільно-політичного життя. Зокрема, він прагнув залучати представників аристократичних родів до державної служби. Одним із прикладів такої

інтеграції саксонського дворянства до структур державного управління стала придворна служба членів відомої саксонської родини Шенбергів [8, S. 83]. Подібна тенденція засвідчує формування на території Саксонії абсолютизму як поширеного варіанту системи державно-політичного ладу в Європі раннього Нового часу.

Прагнення Августа I до подальшої централізації влади виявилось й у правовій сфері. Не забороняючи діяльності саксонських ландтагів, Август I водночас прагнув підпорядкувати їхні рішення волі курфюрста. Оскільки середньовічне право Саксонії в епохи раннього Нового часу вже не відповідало потребам несформованої земельної держави, у другій половині XVI ст. почалася підготовка реформування правової системи курфюршества. За ініціативи курфюрста було здійснено кодифікацію процесуальних норм, договірних звичаїв, спадкового і карного права. На ландтагах 1565 і 1570 рр., а також на зустрічах з представниками Віттенберзького і Лейпцизького університетів курфюрст Август висловив низку ініціатив, що надалі знайшли відображення в «Конституції» 1572 р. Затвердження цього документа стало компромісом між різними групами саксонського суспільства [9, S. 119]. Поєднавши принципи німецького традиційного права і низку положень римської правової традиції, підготовлена академічно освіченими саксонськими юристами, «Конституція» стала першою в німецьких землях збіркою територіальних законів, зміст яких охоплював широке коло питань, втілюючи їх у чіткій формі статуту [10, S. 88].

Примітно, що курфюрст Август I у зверненні до учасників саксонського ландтагу в Торгау 1576 р. зробив акцент на тому, що протягом усього періоду свого попереднього правління він зберігав країну і підданих в «доброму мирі». Правитель Саксонії відзначав, що перш за все він піклується про відправлення правосуддя, якому не повинно чинитися жодних перешкод; з цією метою в курфюршестві функціонують придворний суд і апеляційний суд, як передбачено «Конституцією». Август Саксонський зазначив, що кожна людина, яка вважає себе постраждалою від несправедливого вироку, має право

оскаржити його. На думку У. Людвіг, презентація досягнень успішного і справедливого врядування на засадах законності доводить його провідне значення для демонстрації і сприйняття курфюршеського суверенітету; справедливий порядок визначається як пріоритетне завдання територіальної влади [11, S. 9]. Тим самим курфюрст Август I, на наш погляд, зробив важливий крок до легітимації влади Саксонії як земельної держави, у якій утверджувався регіональний абсолютизм.

Абсолютистський курс Августа I знайшов вияв і в його конфесійній політиці. Після смерті Філіпа Меланхтона в квітні 1560 року саксонський курфюрст звернувся до Віттенберзького університету з листом, в якому, висловивши скорботу про смерть видатного лютеранського реформатора, одночасно засудив «софістику, що поширилася у всій нашій християнській релігії» і висловив сподівання, що суперечності в євангелічному віровченні будуть подолані [12, S. 65]. Коли ж пізніше, в анонімному трактаті, опублікованому в 1574 р., з думок Меланхтона про Причащання були зроблені висновки в дусі кальвіністського віровчення, курфюрст Август I прямо виступив проти позицій Віттенберзького теологів-філіпістів. Протягом короткого часу більшість філіпістів в Саксонії було позбавлене посад священнослужителів і викладачів [13, с. 234].

Уніфікація ідейного змісту євангелічної конфесії надалі була підкріплена розробкою лютеранськими теологами «Формули згоди» (1577) і «Книги згоди» (1580), прийняття яких закріпило єдність догматичних положень лютеранства [14, S. 118]. Це свідчить, з одного боку, про розвиток євангелічної церковної організації курфюрства Саксонського, а з другого – про велику зацікавленість територіальної влади в подальшому посиленні свого впливу на церкву. Підсумком названих процесів стало прийняття «Великого церковного і шкільного статуту курфюршества Саксонського» (1580).

Активна участь Августа I в урегулюванні суперечливих питань церковного життя дає підстави для висновку про те, що саксонський правитель пов'язував з релігією матеріальний добробут і духовне виховання підданих, що

зумовило його сприяння відновленню ідейного єдності лютеранства [15, S. 31]. Це дає підстави віднести курфюрста Августа I до «другого покоління» євангелічних князів, представники якого перш за все були зацікавлені в підтримці лютеранства в своїх володіннях і прагнули дотримуватися основних положень Аугсбурзького релігійного миру. Протягом правління курфюрста Августа I відбулося зміцнення земельної державності курфюршества Саксонського, а лютеранство остаточно утвердилося в територіальному церковному житті. Оформлення лютеранської ортодоксії сприяло закріпленню пріоритету влади саксонського курфюрста у вирішенні конфесійних суперечностей [16, с. 100].

Проблема віросповідання зберігала важливе значення і в політиці саксонських правителів – послідовників Августа. Його наступник Крістіан I (1586–1591) дотримувався не лютеранської, а реформатської орієнтації, призначаючи своїх однодумців на керівні державні посади. У період його правління провідну роль в державному управлінні грав канцлер Ніколаус Крелль, який прагнув створити широку коаліцію протестантських сил. Однак після смерті Крістіана I лютеранська ортодоксія була відновлена, а відчужений від посади Крелль був заарештований і страчений в 1601 р. [17, с. 207]. Тим самим конфесійно-політичний розкол у курфюрстві Саксонському був подоланий, що сприяло подальшому посиленню регіонально-абсолютистських тенденцій в державі.

Висновки. Отже, процеси централізації управління на території курфюршества Саксонського значно прискорилися у зв'язку з «одержавленням» Реформації. Її перетворення із масового антикатолицького руху на сферу державної політики забезпечило політичну, економічну, станову консолідацію саксонської земельної держави, зміцнивши авторитет династії Веттинів. Територіальна влада Саксонії, зацікавлена в подальшому посиленні ідейного впливу на суспільство, активно здійснювала лютеранську конфесіоналізацію, фактично зарахувавши до органів управління інститути управління церквою. У той же час відбувалася інтеграція земель саксонського

регіону в єдину компактну територію з уніфікованою адміністративною системою. Результатом зазначених дій стало зміцнення влади саксонських курфюрстів і формування структур управління ранньоабсолютистської земельної держави. Перспективами дослідження проблеми постає вивчення подальшої еволюції абсолютизму в Саксонії за доби Нового часу.

Література

1. Хачатурян Н. А. Введение. Горизонты темы: типичность, преемственность и креатив политических форм в истории западноевропейского Средневековья / Н. А. Хачатурян // Империи и этнонациональные государства в Западной Европе в Средние века и раннее Новое время. – М.: Наука, 2011. – С. 5–16.
2. Таценко Т. Н. Укрепление территориальной власти и развитие централизованного государственного управления в курфюршестве Саксонском во второй половине XV – первой половине XVI в. / Т. Н. Таценко // Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе VI–XVII вв. – Л.: Наука, 1990. – С. 106–131.
3. Rogge J. Die Wettiner: Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter / J. Rogge. – Ostfildern: Thorbecke, 2005. – 272 s.
4. Rudersdorf M. Kurfürst August von Sachsen. Ein neuer nachreformatorischer Fürstentypus im Konfessionsstaat des Alten Reiches / M. Rudersdorf // Kurfürst August von Sachsen. Ein nachreformatorischen «Friedensfürst» zwischen Territorium und Reich. – Dresden: Sandstein, 2017. – S. 8–25.
5. Maier H. Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre / H. Maier. – München: Beck, 1980. – 353 s.
6. Bruning J. August I (1553–1586) / J. Bruning // Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089–1918. – München: Beck, 2007. – S. 110–125.
7. Heinker C. Kontrollieren oder Delegieren? Zur Interaktion Kurfürst Augusts mit seiner Geheimen Räten / C. Heinker // Kurfürst August von Sachsen. Ein nachreformatorischen «Friedensfürst» zwischen Territorium und Reich. – Dresden: Sandstein, 2017. – S. 102–109.

8. Hermann K. Sächsische Geschichte im Überblick / K. Hermann, A. Thieme. – Leipzig: Seemann Henschel, 2013. – 240 s.
9. Schattkowsky M. Die sächsischen Konstitutionen von 1572. Ein Gesetzeswerk zwischen Bauernschutz und Herrschaftskompromis / M. Schattkowsky // Kurfürst August von Sachsen. Ein nachreformatorischer «Friedensfürst» zwischen Territorium und Reich. – Dresden: Sandstein, 2017. – S. 110–121.
10. Menzhausen J. Kulturgeschichte Sachsens / J. Menzhausen. – Leipzig: Seemann Henschel, 2014. – 344 s.
11. Ludwig U. Das Herz der Justitia. Gestaltungspotentiale territorialer Herrschaft in der Strafrechts- und Gnadenpraxis am Beispiel Kursachsens 1548–1648 / U. Ludwig. – München: Beck, 2008. – 318 s.
12. Töpfer T. «Schöner Rubin» oder «schlipffrige wortte»? Territoriale Bekenntnisbildung in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts am Beispiel des *Corpus doctrinae Philippicum* / T. Töpfer // Paul Eber (1511–1569). Humanist und Theologe der zweiten Generation der Wittenberger Reformation. – Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2014. – S. 64–82.
13. Хегглунд Б. История теологии / Б. Хегглунд; пер. с швед. В. Володина. – СПб.: Светоч, 2001. – 370 с.
14. Thomas R. Die Neuordnung der Schulen und der Universität Leipzig / R. Thomas // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. – Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. – S. 113–132.
15. Die Zeit der Konfessionen (1530–1620/1630) / H. Smolinsky [Hg.]. – Freiburg: Herder, 1992. – 1260 s.
16. Каріков С. А. Лютеранська конфесіоналізація в Саксонії в 1525–1580 рр.: монографія / С. А. Каріков. – Х.: НУЦЗУ; ФОП Панов А.М., 2018. – 256 с.
17. Прокопьев А. Ю. Германия в эпоху религиозного раскола. 1555–1648 / А. Ю. Прокопьев. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. – 483 с.

References

1. Hachaturyan N. A. Vvedenie. Gorizontyi temyi: tipichnost, preemstvennost i kreativ politicheskikh form v istorii zapadnoevropeyskogo Srednevekovya /

- N. A. Hachaturyan // Imperii i etnonatsionalnyie gosudarstva v Zapadnoy Evrope v Srednie veka i rannee Novoe vremya. – M.: Nauka, 2011. – S. 5–16.
2. Tatsenko T. N. Ukreplenie territorialnoy vlasti i razvitie tsentralizovannogo gosudarstvennogo upravleniya v kurfyurshestve Saksonskom vo vtoroy polovine XV – pervoy polovine XVI v. / T. N. Tatsenko // Politicheskie strukturyi epohi feodalizma v Zapadnoy Evrope VI–XVII vv. – L.: Nauka, 1990. – S. 106–131.
 3. Rogge J. Die Wettiner: Aufstieg einer Dynastie im Mittelalter / J. Rogge. – Ostfildern: Thorbecke, 2005. – 272 s.
 4. Rudersdorf M. Kurfürst August von Sachsen. Ein neuer nachreformatorischer Fürstentypus im Konfessionsstaat des Alten Reiches / M. Rudersdorf // Kurfürst August von Sachsen. Ein nachreformatorischen «Friedensfürst» zwischen Territorium und Reich. – Dresden: Sandstein, 2017. – S. 8–25.
 5. Maier H. Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre / H. Maier. – München: Beck, 1980. – 353 s.
 6. Bruning J. August I (1553–1586) / J. Bruning // Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige. 1089–1918. – München: Beck, 2007. – S. 110–125.
 7. Heinker C. Kontrollieren oder Delegieren? Zur Interaktion Kurfürst Augusts mit seiner Geheimen Räten / C. Heinker // Kurfürst August von Sachsen. Ein nachreformatorischen «Friedensfürst» zwischen Territorium und Reich. – Dresden: Sandstein, 2017. – S. 102–109.
 8. Hermann K. Sächsische Geschichte im Überblick / K. Hermann, A. Thieme. – Leipzig: Seemann Henschel, 2013. – 240 s.
 9. Schattkowsky M. Die sächsischen Konstitutionen von 1572. Ein Gesetzeswerk zwischen Bauernschutz und Herrschaftskompromis / M. Schattkowsky // Kurfürst August von Sachsen. Ein nachreformatorischer «Friedensfürst» zwischen Territorium und Reich. – Dresden: Sandstein, 2017. – S. 110–121.
 10. Menzhausen J. Kulturgeschichte Sachsens / J. Menzhausen. – Leipzig: Seemann Henschel, 2014. – 344 s.

11. Ludwig U. Das Herz der Justitia. Gestaltungspotentiale territorialer Herrschaft in der Strafrechts- und Gnadenpraxis am Beispiel Kursachsens 1548–1648 / U. Ludwig. – München: Beck, 2008. – 318 s.
12. Töpfer T. «Schöner Rubin» oder «schlipfrige wortte»? Territoriale Bekenntnisbildung in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts am Beispiel des *Corpus doctrinae Philippicum* / T. Töpfer // Paul Eber (1511–1569). Humanist und Theologe der zweiten Generation der Wittenberger Reformation. – Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2014. – S. 64–82.
13. Hegg Lund B. Istoriya teologii / B. Hegg Lund; per. s shved. V. Volodina. – SPb.: Svetoch, 2001. – 370 s.
14. Thomas R. Die Neuordnung der Schulen und der Universität Leipzig / R. Thomas // Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen. – Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. – S. 113–132.
15. Die Zeit der Konfessionen (1530–1620/1630) / H. Smolinsky [Hg.]. – Freiburg: Herder, 1992. – 1260 s.
16. Karikov S. A. Lyuteranska konfesionalizatsiya v Saksoniyi v 1525–1580 rr.: monografiya / S. A. Karikov. – H.: NUTsZU; FOP Panov A.M., 2018. – 256 s.
17. Prokop'ev A.Yu. Germaniya v epokhu religioznogo raskola. 1555–1648 / A.Yu. Prokop'ev. – SPb.: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2008. – 483 s.

Karikov S.A.

*Doctor of historical sciences, associate professor, National University
of Civil Defence of Ukraine, karikov.nuczu@gmail.com*

Ukraine, Kharkiv

**TRANSFORMATIONS OF THE LAND STATEHOOD OF THE
ELECTORATE OF SAXONY IN THE SECOND HALF OF THE
XVIth CENTURY: POLITICAL THEORY AND MANAGEMENT PRACTICE**

The article presents the characteristics of the development of German land states in the confessional era on the example of the Saxon Electorate. The author focuses on determining the peculiarities of the Saxon Electors after the Augsburg Religious

Peace of 1555. It is noted that the territorial rulers and their entourage in the 1550-1580's focused on solution of theoretical and practical problems of the public administration. The main approaches of Elector Augustus I of Saxon and his advisers to the solution of administrative, economic, religious and ecclesiastical issues are analyzed. It is concluded that their activities contributed to the strengthening of the land statehood of Saxony in the Early Modern Age.

Keywords: Reformation, confessionalization, Augsburg Religious Peace, Saxony, Elector Augustus I of Saxon, land state, territorial prince, constitution.

Сведения об авторе: 61099, Харків, Московський проспект, 252, кв. 17, 050-403-83-14, karikov.nuczu@gmail.com.